

**Sprawozdanie z badań archeologicznych
na grodzisku w Suszu, gm. Susz.**

Stanowisko 1 (AZP 25–50/1)

Pozwolenie nr 296/2013

Warszawa 2013

Sprawozdanie z badań archeologicznych
na grodzisku w Suszu, gm. Susz.

Stanowisko 1 (AZP 25–50/1)

Pozwolenie nr 296/2013

kierownik badań: prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński

archeolodzy: mgr Rafał Solecki
 mgr Bartosz Klęczar

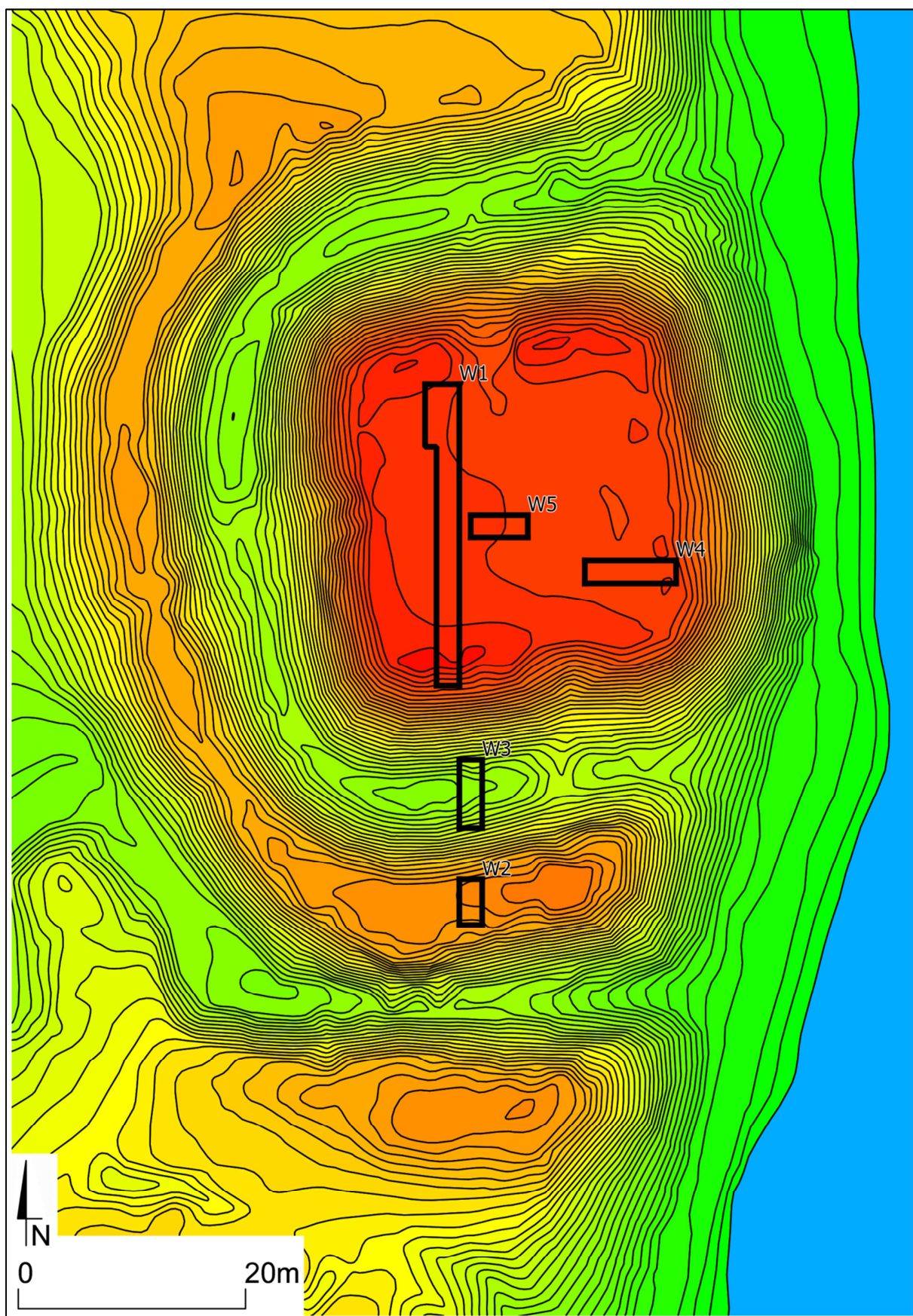
konsultacje: dr Jacek Wysocki

autor sprawozdania: mgr Rafał Solecki

Warszawa 2014

Spis treści

1.	Wstęp	5
1.1.	Informacje dotyczące projektu	5
1.2.	Historia badań archeologicznych w Suszu	6
2.	Warunki geomorfologiczno-geologiczne	7
3.	Charakterystyka wydzielonych faz użytkowych grodziska wraz z analizą jednostek stratygraficznych	8
3.1.	Faza I – Osadnictwo pruskie	9
3.2.	Faza II – Początek osadnictwa krzyżackiego	11
3.3.	Faza III – Funkcjonowanie grodu	14
3.4.	Faza IV – Rozbiórka grodu	17
3.5.	Faza V – Dzieje współczesne	17
4.	Podsumowanie	18
5.	Zabytki	21
6.	Wnioski konserwatorskie	22
	Bibliografia	23

Ilustracja 1: Plan warstwiczny grodziska w Suszu z lokalizacją wykopów archeologicznych. Skala 1:500 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka wykonał R. Solecki)

1. Wstęp

Badania archeologiczne na grodzisku w Suszu (stanowisko 1, nr AZP 25–50/1) przeprowadzono w ramach projektu badawczego „Katalog grodzisk Warmii i Mazur”, którego kierownikiem jest prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński. Projekt ten finansowany jest ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Celem badań było zweryfikowanie dotychczasowych ustaleń odnośnie chronologii i funkcji grodziska. Samo stanowisko znajduje się w parku miejskim, na działce o numerze ewidencyjnym 153. Od wschodu graniczy z Jeziorem Suskim. Prace badawcze rozpoczęto 8 lipca 2013 i zakończono 11 sierpnia 2013 roku. Zasypywanie wykopów trwało do 15 sierpnia 2013 roku.

1.1. Informacje dotyczące projektu

Przystępując do badań zdecydowano się na zastosowanie wykopów liniowych o szerokości 2 m. Pierwsza linia, na którą składały się wykopy o numerach 1, 2 i 3 (o długości odpowiednio 26,5 m, 4 m i 6 m) przecinała majdan grodziska, fosę i wał po linii północ-południe. Druga linia, na którą składały się wykopy 4 i 5 (o długościach odpowiednio 8 m i 5 m) przecinała majdan grodziska po osi wschód–zachód. Wykop 1 poszerzono w części północnej do 3 m – było to podyktowane natrafieniem na głęboką piwniczkę i potrzebą zagwarantowania większego bezpieczeństwa w głębokim wykopie. Współczesną topografię wraz z lokalizacją wykopów archeologicznych przedstawia ilustracja 1.

Powierzchnia poszczególnych wykopów:

- W1 58,5 m²
- W2 8 m²
- W3 12 m²
- W4 16 m²
- W5 10 m²

Łączna przebadana powierzchnia:

- 104,5 m²

Kolejnym wykopom nadawano numerację arabską. W sumie wydzielono wykopy o numerach 1–5 z poprzedzającą je literą „W”.

Metoda eksploracji wynikała ze specyfiki geologicznej stanowiska. Większość jednostek o strukturze piaszczysto–ziemnej możliwa była do wyeksplorowania plastycznego za pomocą szpachelek lub łopatek i w takim przypadku eksplorowano plastycznie.

W przypadku przeschniętych warstw ilasto-gliniastych z niwelacji kształtującej majdan i wały grodziska konieczne stawało się wykorzystanie kilofów, bądź mini–koparki.

W każdym wykopie badawczym dokumentowano wszystkie profile ścian. Jedynie w W1 pominięto profil południowy w miejscu docinki przy piwniczce, gdyż miał on tylko 1 m szerokości, a znajdujący się na nim układ stratygraficzny powielony był na zadokumentowanym profilu zachodnim. Dokumentowano także plany wykopów w momencie uchwycenia jednostek istotnych dla określenia cech stanowiska.

Dokumentację wykonano za pomocą rysunków i ortofotografii. Przy ich wykonywaniu opierano się na stałej siatce o module 1m, którą w miarę potrzeby zagęszczano do 0,5, lub 0,25 m. Rysunki wykonywano w skali 1:20. Ortofotografie zoptymalizowano do skali 1:10 i w takim rozmiarze można ją wydrukować. Do oglądu będzie dostępna w komputerze w formie niemodyfikowalnej, jako format pdf, lub modyfikowalnej, jako format dwg. Lokalizację wykopów domierzono za pomocą tachimetru laserowego i zawieszono w siatce współrzędnych geodezyjnych „1965/2”. Poziom odniesienia dla wysokości Kronsztadt.

W dalszej części sprawozdania jednostki stratygraficzne będą opisywane w formie cyfr/licz, za którymi w nawiasie umieszczona będzie informacja dotycząca wykopu, w którym daną jednostkę wydzielono. Przykład: 69 (W5).

1.2. Historia badań archeologicznych w Suszu

Początki zainteresowania prahistorią i historią Susza można wiązać z drugą połową XIX wieku, kiedy to Max Pollux Toeppen w 1876 roku wykonał dokumentację rysunkową grodziska. Po tym epizodzie nastąpiła co prawda długa przerwa jeżeli chodzi o samo grodzisko, ale prace badawcze trwały w okolicach miasta, a samo grodzisko często opisywano w publikacjach i prasie lokalnej. Plany badań archeologicznych grodziska w Suszu powstały w latach międzywojennym, a kierować miał nimi Waldemar Heym, lecz z powodów technicznych, m.in. braku planu warstwicowego stanowiska, nie doszły one do skutku. W tym samym okresie prowadzono badania na terenie miasta i odkryto neolityczną siekierkę przy dzisiejszej ulicy Hławskiej¹.

¹ M. J. Hoffmann, *Susz i okolice w starożytności i wczesnym średniowieczu*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn 2006, s. 12–17; S. Szczepański, *Grodzisko w suskim Parku Miejskim Unser Schloss Rosenberg?*, „Skarbiec Suski”, Nr 6, 2012, s. 3–6; tenże, *Hans Schleif (1902–1945) i jego badania nad germańską przeszłością Prus Wschodnich*, „Szkice Humanistyczne”, T. IX, Nr 1 (Vol. 18), 2009, s. 59–60; oprócz wzmianek o Suszu, w wymienionych publikacjach znajduje się bogata historia badań rejonu Hawy.

Pierwsze regularne badania archeologiczne przeprowadził w 1996 roku Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierownictwem ówczesnego dr Wojciecha Chudziaka. W ramach tego projektu otworzono trzy sondáže (dwa na majdanie i jeden na skłonie wału od strony fosy I) i wykonano pięć odwiertów geologicznych. Badania te pozwoliły na ustalenie wstępnej chronologii grodziska i procesów które następowały w jego obrębie w czasach nowożytnych².

2. Warunki geomorfologiczno–geologiczne

Szczegółowo zagadnienia geologii tego obszaru opisuje raport wykonany na potrzeby projektu „Katalog grodzisk Warmii i Mazur”³. Dlatego też poniżej zostaną przedstawione tylko najważniejsze fakty.

Grodzisko znajduje się na zachodnim brzegu Jeziora Suskiego, na wyraźnym, wąskim wypiętrzeniu. Trzon tego cypla tworzą gliny z frakcjami piasku i żwiru. W trakcie badań, jako warstwy naturalne zadokumentowano jednostki 151, 64 (W1), 119, 115 (W2), 108, 138 (W3), 134, 142 (W4), 151 (W5).

Majdan grodziska jest dobrze zachowany, kwadratowy w planie, o boku około 31 m. W najwyższym uchwyconym punkcie osiąga poziom 109,01 m n.p.m. Przy obecnym poziomie lustra wody w jeziorze oscylującym w okolicach 100,1 m n.p.m. daje to wyraźne przewyższenie. Majdan otoczony jest dwoma fosami. Pierwsza ma kształt litery C z końcami wychodzącymi w kierunku jeziora. Jej najniższy punkt znajduje się na poziomie około 103,1 m n.p.m. Druga fosa znajduje się na południe od pierwszej i odcina południową część cypla. Jej najniższy punkt znajduje się na poziomie około 102,9 m n.p.m., lecz jest to rzędna będąca wynikiem współczesnych prac - korytem fosy poprowadzono kanał odprowadzający wodę deszczową.

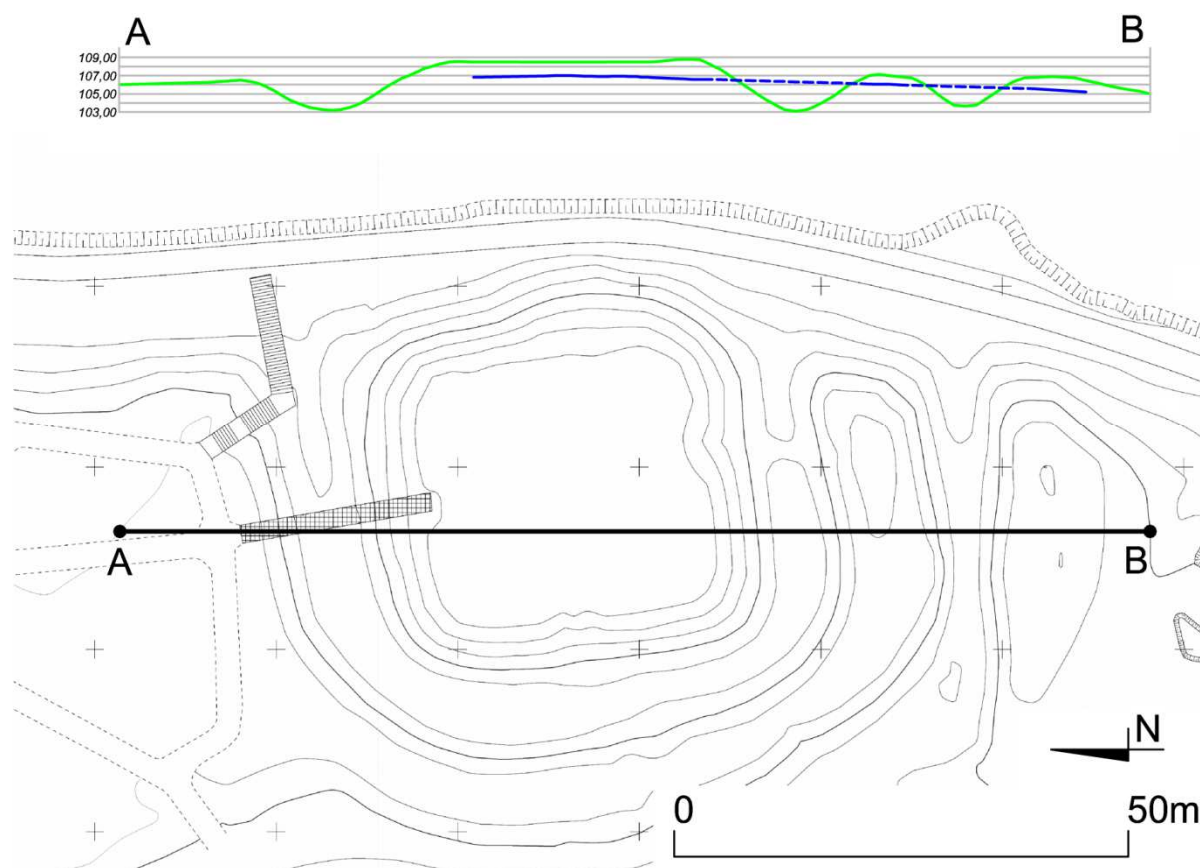
Analiza rzędnych stropu warstw naturalnych wskazuje, że obecna forma terenowa jest całkowicie antropogeniczna. Bazując na danych pozyskanych w trakcie omawianych badań archeologicznych oraz posiłkując się odwiertami geologicznymi dla miejsc, gdzie nie otworzono wykopów badawczych⁴, wykonano profil z rekonstrukcją pierwotnego

² J. Bojarski, “Sprawozdanie z badań na stanowisku I w Suszu, gm. loco w 1996 r.”, kopia sprawozdania z archiwum IA UKSW w Warszawie, Toruń 1996, s. 1–3.

³ J. Nitychoruk, F. Welc, „Sytuacja geomorfologiczno–geologiczna stanowiska archeologicznego Susz w okolicach Jeziora Jeziorak”, kopia w archiwum IA UKSW w Warszawie, Warszawa, 2013, s. 2–12.

⁴ tamże, s. 6.

uksztaltowania terenu – ilustracja 2. Wynika z niego, że cypel, zanim poddano go transformacji, miał formę wyniesienia delikatnie opadającego w kierunku południowym.

Ilustracja 2: Plan grodziska w Suszu wraz z cięciem profilowym. Na profilu kolorem zielonym zaznaczono współczesny poziom gruntu. Ciągła linia koloru niebieskiego przedstawia uchwycony podczas badań i odwiertów poziom stropu warstw naturalnych. Niebieską linią przerywaną wykonano rekonstrukcję zniszczonego poziomu pierwotnego. (plan J. Błaszczyk, profil R. Solecki)

3. Charakterystyka wydzielonych faz użytkowych grodziska wraz z analizą jednostek stratygraficznych

Przystępując do badań spodziewano się nawarstwień zbliżonych do odkrytych w trakcie rekonesansu weryfikacyjno-sondażowego przeprowadzonego w 1996 roku przez zespół archeologów z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Ustalono wtedy, że początki osadnictwa w tym miejscu mogą sięgać późnego średniowiecza. Na ten okres wydatowano najstarszy uchwycony poziom użytkowy, z którego pozyskano jednak tylko jeden fragment ceramiki. Dlatego też nie wykluczono starszej, wczesnośredniowiecznej metryki, gdyż fragmenty skorup z tego okresu odnaleziono w otoczeniu grodziska⁵.

⁵ J. Bojarski, op. cit., s. 1–3.

Obecne badania archeologiczne pozwoliły na wydzielenie 5 faz użytkowych, których szczegółowa charakterystyka znajduje się poniżej. Obejmują one okres od pojawienia się osadnictwa na tym obszarze, aż po współczesność.

3.1. Faza I – Osadnictwo pruskie

Najstarszy horyzont osadniczy można wiązać z osadnictwem pruskim i datować na XII – początek XIII wieku. Z okresu tego pochodzą ślady orki 69 (W1, W5) manifestujące się w postaci ciemnych, szarych bruzd na stropie żółto-rudego calca. Ich wymiary nie są stałe – szerokość to około 3–5 cm, a długość miejscami przekracza 1,5 m. Nie mają one jednej orientacji i przecinają się zarówno pod kątem ostrym, jak i prostym. Można przypuszczać, że orka ta nie była wynikiem uprawy rolnej, a wiązać ją należy z przygotowaniem tej działki pod osadnictwo. W ten sposób pozbywano się mniejszej roślinności pokrywającej dany obszar i usuwano karpy po ściętych drzewach. Niewielkie ślady węgla drzewnych widocznych w ziemi wypełniającej bruzdy mogą sugerować, że stosowano także wypalanie. Wyraźny pokład ziemi z dużą ilością spalenizny 133 (W4) zarejestrowano w części wschodniej wykopu 4, już na stoku opadającym w kierunku jeziora. Być może w tę stronę zrzucano zbędny materiał (popioły, karpy) będący wynikiem oczyszczania plateau przeznaczonego pod osadę.

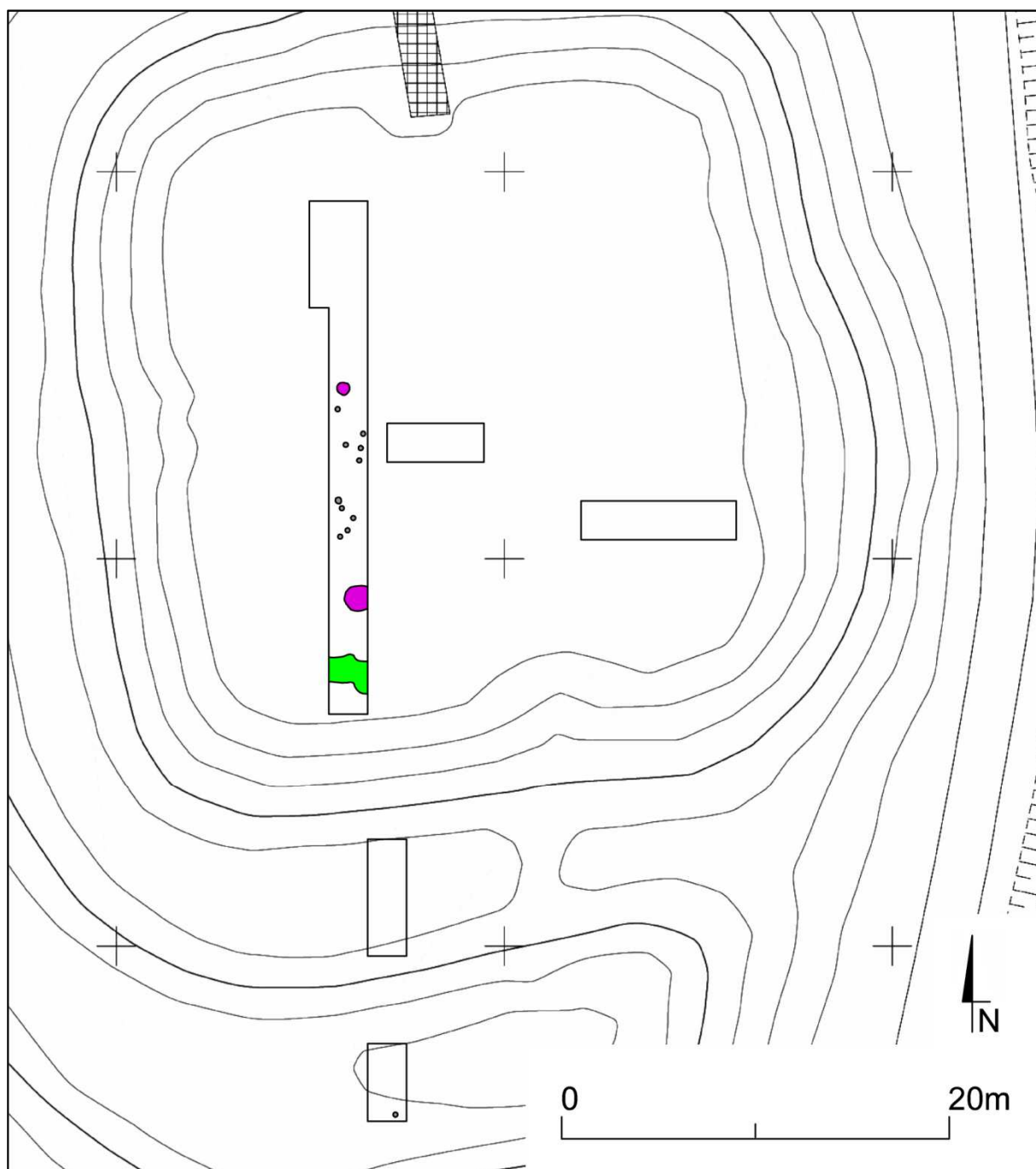
Poziom użytkowy z okresu funkcjonowania osady pruskiej wyznaczają warstwy: 68 (W1), 40 (W1, W5), 112 (W2), 141 (W4). Są to tłuste, szare, piaszczyste ziemie tworzące wyraźny poziom o miąższości dochodzącej do 15 cm, zarejestrowany na całej powierzchni obecnego majdanu. Jego najwyższy uchwycony punkt znajdujący się blisko centrum obecnego grodziska osiąga poziom 107,18 m n.p.m. Stąd opada on delikatnie zarówno ku północy, jak i ku południu pod kątem około 2 stopni. Poziom stropu warstwy 40 (W1) zarejestrowany przy południowej krawędzi wykopu 1 wynosi 106,67 m n.p.m. O osadnictwie świadczy jedenaście dołów posłupowych i dwa obiekty o nieokreślonej, lecz zapewne zasobowej funkcji. W wykopie 1 zarejestrowano je dopiero na poziomie warstwy 69 (W1), gdyż w planie, na poziomie warstwy 40 (W1) nie były uchwytnie – ich wypełniska były tej samej barwy co warstwa 40 (W1). Na fakt, że obiekty te związane są z warstwą 40 (W1) wskazuje analiza profilów, na których można dostrzec prawidłowość, że wyprowadzone są z wysokości stropu warstwy 40 (W1). Analogiczna sytuacja dotyczy wykopu 2 i dołu posłupowego 117 (W2), który zarejestrowano dopiero na stropie calca 115 (W2), a który wyprowadzony był zapewne ze stropu warstwy 112 (W2). Doły posłupowe tworzą regularne układy – część jest współliniowa, lub położona pod kątem prostym do tej linii. Odległości

między sąsiadującymi dołami są względnie stałe i wahają się pomiędzy 0,65, a 0,75 m. Na obecnym etapie badań trudno jednak stwierdzić z jakimi konstrukcjami były związane odkryte doły. Można domniemywać, że niezbyt dużymi – ogrodzenie, koziołek do suszenia skór lub mięsa, lekka wiata. Lista obiektów znajduje się poniżej, a szczegółowe informacje w katalogu jednostek stratygraficznych:

- dół posłupowy 124 (W1), wypełnisko 123 (W1)
- dół posłupowy 122 (W1), wypełnisko 121 (W1)
- dół posłupowy 100 (W1), wypełnisko 99 (W1)
- dół posłupowy 94 (W1), wypełnisko 93 (W1)
- dół posłupowy 92 (W1), wypełnisko 91 (W1)
- dół posłupowy 90 (W1), wypełnisko 89 (W1)
- dół posłupowy 88 (W1), wypełnisko 87 (W1)
- dół posłupowy 98 (W1), wypełnisko 97 (W1)
- dół posłupowy 96 (W1), wypełnisko 95 (W1)
- dół posłupowy 86 (W1), wypełnisko 85 (W1)
- dół posłupowy 117 (W2), wypełnisko 118 (W2)
- obiekt o nieokreślonej funkcji 84 (W1), wypełnisko 83 (W1)
- obiekt o nieokreślonej funkcji 82 (W1), wypełnisko 81 (W1)

Z okresem tym należy także wiązać pas ciemnej, szarej ziemi 153 (W1) uchwycony w południowej części majdanu. Jego miąższość miała około 5 cm, ale szerokość dochodziła do 120 cm. Funkcja tej jednostki nie została określona. Rozkład obiektów związanych z osadą pruską przedstawia ilustracja 3.

Materiał zabytkowy, który można wiązać z tą fazą to w większości fragmenty naczyń ceramicznych. Najciekawszy zespół pozyskano z jednego z dołów posłupowych i po wyklejeniu udało się odtworzyć niemal pełną formę naczynia. Być może mogła być to ofiara zakładzinowa. Fragmenty ceramiki pozyskane z warstw użytkowych są średnio, bądź mocno rozdrobnione, ale reprezentują tę samą technikę produkcji. Z warstw użytkowych pozyskano także pojedyncze fragmenty krzemieni lecz ich analiza wykazała, że nie noszą one ewidentnych śladów obróbki przez człowieka.

Ilustracja 3: Plan z lokalizacją obiektów związanych z osadnictwem pruskim. Szare kropki to doły posłupowe, kolorem fioletowym zaznaczono obiekty o funkcji zasobowej, a kolorem zielonym pas ciemnej ziemi o nieokreślonej funkcji (plan J. Błaszczak, opracowanie R. Solecki)

3.2. Faza II – Początek osadnictwa krzyżackiego

Kolejny wydzielony okres można wiązać z osadnictwem krzyżackim i poprzedzającym je najazdem w pierwszej połowie XIII wieku. Pozostałościami sugerującymi napad mogą być cienkie warstwy ziemne z wyraźnymi śladami węgla

drzewnych 62 (W1) i 113 (W2). Dość cienki pokład tych warstw wskazuje, że na badanym obszarze nie było zbyt dużego pożaru.

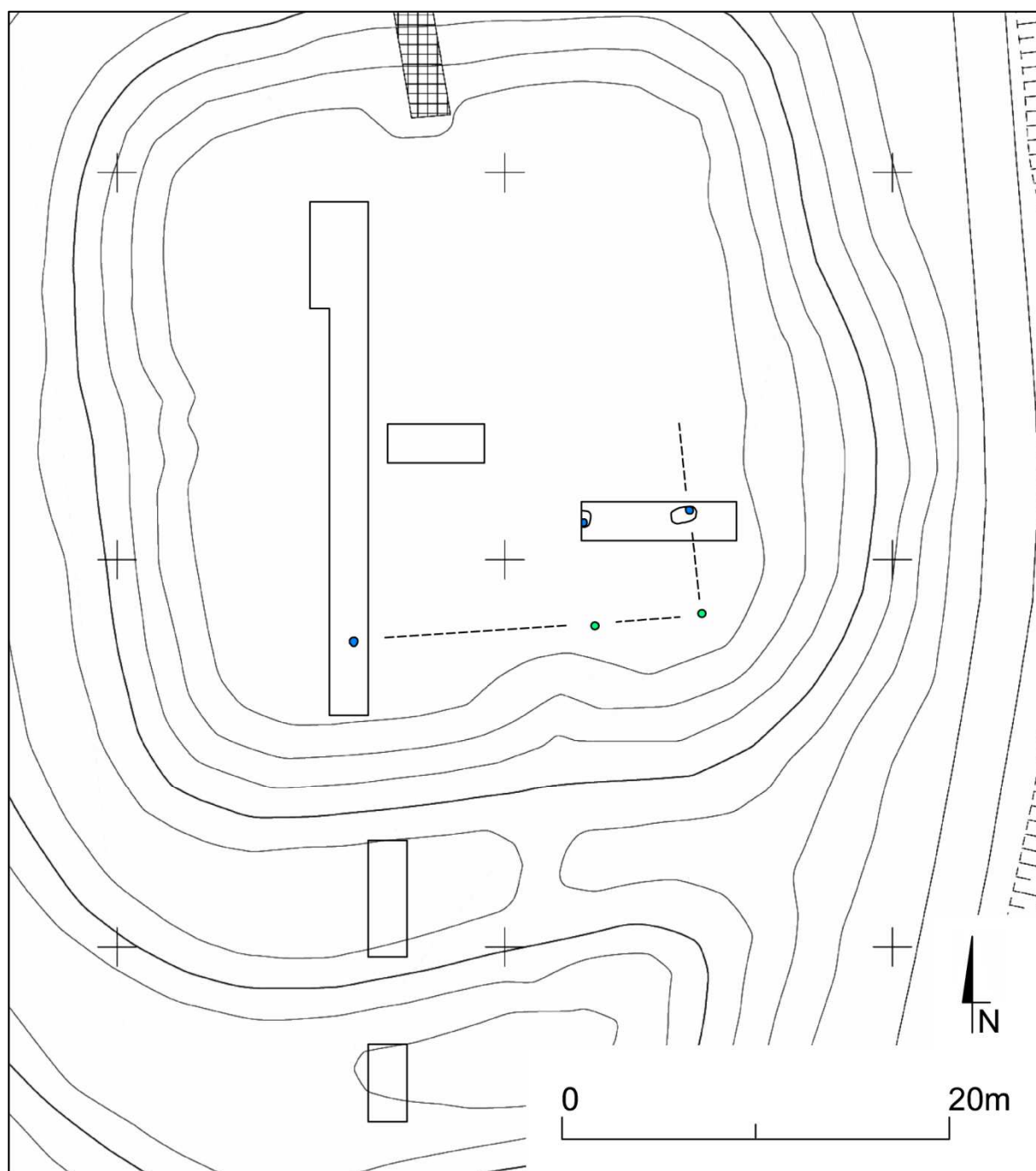
Kolejne wydzielone jednostki związane są już z budową grodu. Analiza uwarstwień wskazuje, że przebiegała ona następująco:

- wyznaczenie i oznaczenie w terenie (np. za pomocą kołków i sznurków) granicy majdanu i wałów w ich partii szczytowej.
- zerwanie humusu wraz z warstwą podhumusową z obszaru pomiędzy majdanem, a wałem I i pomiędzy wałem I, a wałem II (a więc w miejscu fos). W ten sposób jednoznacznie oznaczony został obszar prac. Część urobku – humusu przemieszanego z gliną i piaskami calcowymi – trafiła na obszar majdanu, jako pierwsza część niwelacji mającej podnieść poziom jego powierzchni. Warstwy te to: 150 (W1, W5), 148 (W1, W5), 61 (W1, W5), 154 (W1), 140 (W4), 131 (W4), 130 (W4), 135 (W4), 19 (W5). Są one widoczne w profilach wykopów 1, 2 i 3 w postaci przemieszanych, nieregularnych hałd wysokości do 40 cm.
- sypanie i formowanie właściwej niwelacji kształtującej plateau majdanu. Materiał na niwelacje pochodził z kopania fosy. Niwelacje te są już dość jednolite i w większości tworzą je ilaste gliny i piaski. Warstwy, które zaliczono do tej grupy to: 31 (W1), 30 (W1), 32 (W1), 116 (W2), 103 (W2), 111 (W2), 137 (W3), 136 (W3), 43 (W4), 55 (W4), 12 (W5). Poziom wnętrza majdanu po usypaniu niwelacji wynosił około 108,0–108,1 m n.p.m. Szczyt wału południowego osiągał około 108,8 m n.p.m. W obrębie fosy w warstwie 137 (W3) natrafiono także na dwa duże kamienie, które mogły pełnić funkcję po pierwsze zabezpieczenia stromej stoku, a po drugie dodatkowej przeszkody.
- budowa umocnień drewnianego grodu. W stropie nowousypanych niwelacji zarejestrowano trzy doły posłupowe, znacznej średnicy, które zlokalizowane były na południowym wale grodu, lub w jego bezpośredniej bliskości. Obiekty te to:

- dół posłupowy 41 (W1), wypełnisko 42 (W1)
- dół posłupowy 128 (W4), wypełnisko 127 (W4), zachowany pal 45 (W4) o śr. 38 cm
- dół posłupowy 75 (W4), wypełnisko 72 (W4), 74 (W4), zachowany pal 73 (W4) o śr. 42 cm

Rozmiar dołów posłupowych i zachowanych słupów (wkopanych na niemal 1,5 m) w części południowo-wschodniej majdanu może sugerować, że w miejscu tym znajdowała się większa konstrukcja – być może wieża obserwacyjna. Rozkład obiektów związanych z drewnianym grodem przedstawia ilustracja 4. Warstwą użytkową w obrębie grodu jest 26 (W1), zarejestrowana w części zachodniej majdanu. Jej strop został zniszczony przez

młodsze niwelacje, a najwyższy punkt osiąga poziom 108,06 m n.p.m. Warstwami narosłymi w trakcie funkcjonowania grodu poza jego palisadą są: 109 (W3), 80 (W4) i 79 (W4). Zagadkowa wydaje się być niewielka soczewka piasku 132 (W4), w której pojawia się drobny gruz ceglany. Stratygraficznie występuje ona pomiędzy jednostkami 55 (W4) i 80 (W4), a więc zanim drewniana palisada została zastąpiona murem. Może to sugerować, że pierwsze murowane konstrukcje w obrębie grodu mogły już się pojawić w XIII wieku.

Ilustracja 4: Plan z lokalizacją dołów posłupowych związanych z palisadą. Kolorem niebieskim oznaczono odkryte doły posłupowe, kolorem zielonym oznaczono prawdopodobną lokalizację dołów posłupowych ewentualnej wieży, a linią przerywaną rekonstruowaną linię palisady (plan J. Błaszczak, opracowanie R. Solecki)

3.3. Faza III – Funkcjonowanie grodu

Prawdopodobnie na początku XIV wieku rozpoczęła się przebudowa grodu, który zyskał m. in. kamienno-ceglane mury i zaczął zapewne pełnić funkcję ufortyfikowanego dworu⁶. W trakcie badań uchwycono jedynie ich mocno zniszczone relikty. W części południowej jest to wkop budowlany 21 (W1), którego dno wyłożono gliną z kawałkami gruzu ceglanego i zaprawy wapiennej 20 (W1). Warstwa ta wylepiała zapewne stopę fundamentu muru, o czym świadczy podobna jednostka odkryta przy lepiej zachowanym murze w części południowo-wschodniej dworu. Tam, we wkopie budowlanym 48 (W4) natrafiono ponadto na formę drewnianego szalunku 49 (W4), który licował od strony wewnętrznej konstrukcję muru 60 (W4). Kamienie i cegły ławy fundamentowej spoczywały i były oblepione po bokach rudawą gliną 50 (W4). Z budową muru można wiązać warstwę 78 (W4), a z okresem gdy funkcjonował warstwy 7 (W1), 129 (W4), 71 (W1), 77 (W4), 76 (W4), 59 (W4). Wszystkie te warstwy odkładały się po zewnętrznej stronie muru. Bardzo duża ich sekwencja została uchwycona od strony jeziora, co może świadczyć o zmianach jakim poddawano stok. Na poziomie stratygraficznym pomiędzy warstwami 71 (W1) i 77 (W1) zarejestrowano także niewielki dół posłupowy 126 (W1) średnicy 35 cm, którego wypełniskiem jest warstwa 125 (W1). Być może wiązało się to z atakami, które były przypuszczane na to miejsce. Na granicy warstw 80 (W4) i 79 (W4) natrafiono na groty bełtów, co wskazuje że atakowano właśnie od strony jeziora, a więc zapewne zimą. Modyfikacje stoku mogły mieć na celu utrudnienie zdobycia tego dworu.

Drugą istotną konstrukcją, którą udało się odkryć w trakcie badań, a która powstała w tym okresie jest piwnica. Znajduje się ona w części północno-zachodniej majdanu, tuż przy głównym wejściu. Zbudowano ją w szerokopłaszczyznowym wkopie 70 (W1), którego uchwycona szerokość ma około 8,8 m, a głębokość dochodzi do 1,6 m. Wewnątrz wstawiono drewniane ściany – południową 37 (W1) i północną 67 (W1). Ich zachowana wysokość wynosi około 1,2–1,3 m, a wyznaczona przez nie szerokość piwniczki ma 6,5 m. Wkop budowlany zasypiano za pomocą ziemi 38 (W1). Dno piwniczki wylepiono gliną 65 (W1) w obrębie której można natrafić na kamienie średnicy do 10 cm. Warstwa ta tworzyła swego rodzaju klepisko. Na glinie tej zarejestrowano próchnicze ślady rozłożonego drewna 66 (W1), które mogło być zarówno resztką drewnianej podłogi, jak również elementami konstrukcji piwnicy, lub budynku, które wrzucono tu w trakcie jego rozbiórki. Resztki te, a także relikty drewnianych ścian nosiły ślady wylepiania gliną 63 (W1). Z funkcjonowaniem piwniczki

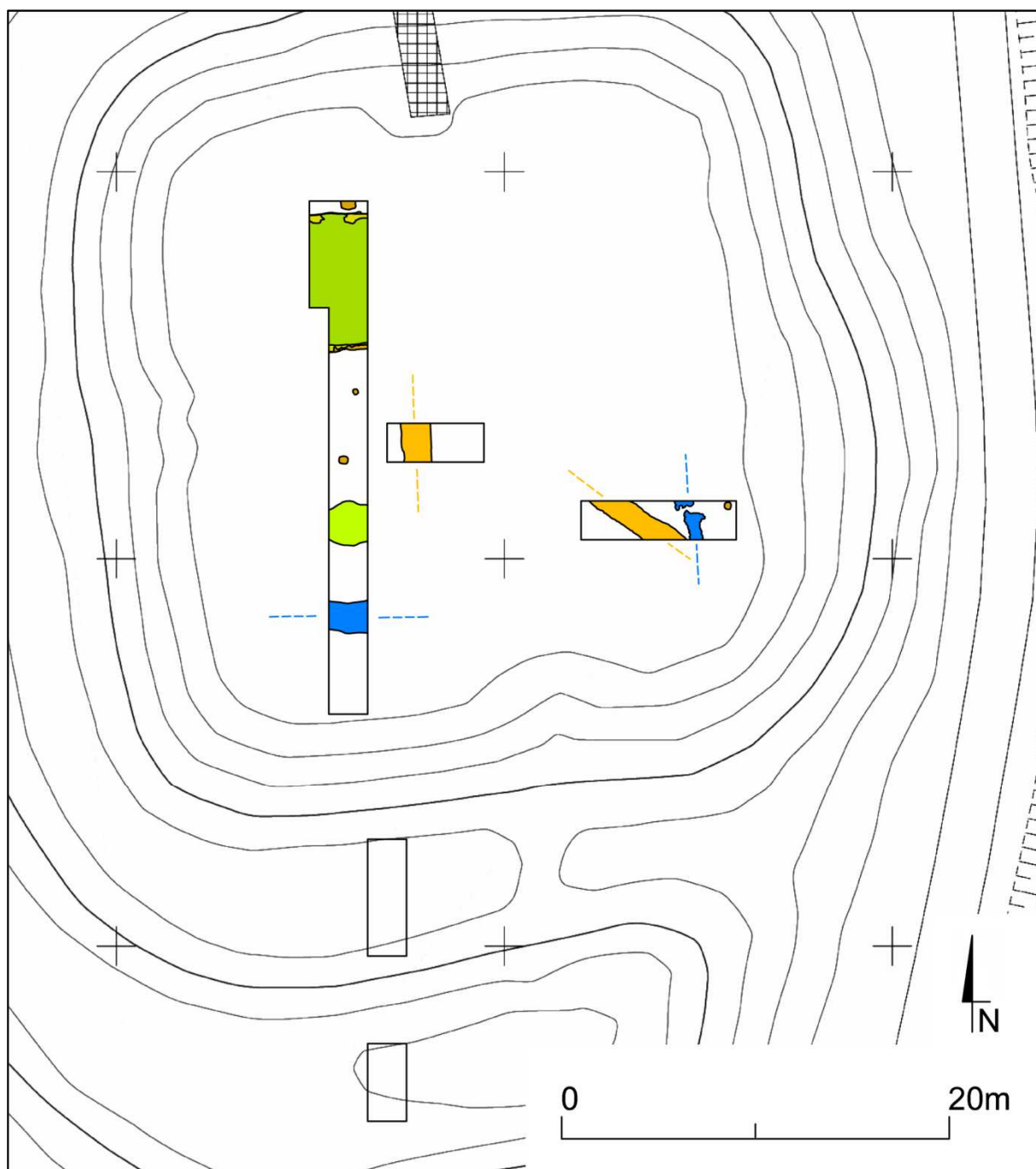
⁶ szerszy komentarz w dalszej części sprawozdania.

i znajdującego się ponad nią budynku należy wiązać dół posłupowy 158 (W1), którego wypełniskiem jest warstwa 157 (W1). Zarejestrowano go tuż przy północnej ścianie piwnicy.

W obrębie dworu funkcjonowała także inna zabudowa, na co wskazują wkopy rozbiórkowe murów fundamentowych, uchwycone w południowo-wschodniej części majdanu. Niestety na obecnym etapie badań nie można na ich temat więcej powiedzieć.

Z funkcjonowaniem dworu można wiązać także trzy obiekty odkryte w obrębie majdanu. Pierwszym jest okrągły w planie wkop 22 (W1) średnicy około 2,3 m i głębokości do 60 cm, o pionowych ścianach bocznych i niemalże płaskim dnie. W jego wnętrzu natrafiono na dużą ilość polepy, węgle drzewne 23 (W1), a z zabytków na kawałki ceramiki. Być może był to obiekt spełniający funkcje podczas budowy, a wtórnie wykorzystano go jako śmietnisko. Dwa pozostałe to doły posłupowe 24 (W1) i 28 (W1) średnicy około 25–35 cm, których wypełniskami są odpowiednio warstwy 25 (W1) i 29 (W1). Nie tworzą one żadnego charakterystycznego układu. Poziom użytkowy wewnątrz murów uchwycono jedynie w wykopie 4, w części wschodniej majdanu i wyznacza go warstwa 56 (W4). Jej strop został zniszczony przez młodsze niwelacje, a najwyższy uchwycony punkt osiąga poziom 107,83 m n.p.m. Rozkład obiektów związanych z funkcjonowaniem dworu przedstawia ilustracja 5.

Ślady dbania o stan dworu widać na przykładzie fosy. W wykopie badawczym pomiędzy wałem majdanu, a wałem I natrafiono na wkop 144 (W3) wskazujący na jej pogłębianie i czyszczenie. Poziom użytkowy fosy I, narosły po oczyszczeniu dna ze starszych nawarstwień, reprezentuje warstwa 107 (W3), którą na podstawie nielicznego materiału ceramicznego można datować na XVII wiek. Warstwę tę częściowo przykrywa glina 143 (W3), która jest najpewniej spływem ze stoków. Ponad nią wyróżniono kolejny poziom użytkowy 139 (W3) funkcjonujący zapewne do przełomu XVII i XVIII wieku.

Ilustracja 5: Plan z lokalizacją obiektów związanych z funkcjonowaniem dworu. Na niebiesko zaznaczono relikty murów kamiennie-ceglanych, na pomarańczowo wkopy rozbiórkowe murów konstrukcji dworskich, na jasnozielono dół śmietnikowy, na ciemnozielono piwnicę, a kolorem brązowym doły posłupowe i ściany piwnicy (plan J. Błaszczyk, opracowanie R. Solecki)

3.4. Faza IV – Rozbiórka grodu

Dwór wyszedł z użycia i został rozebrany na przełomie XVII i XVIII wieku, na co wskazuje materiał zabytkowy pozyskany z wkopów rozbiórkowych.

Śladami rozbiórki murów są:

- muru południowego: warstwy 11 (W1) i 8 (W1) tworzące pokład rumoszu ceglano-kamiennego w obrębie południowego wału,
- muru wschodniego: wkop rozbiórkowy 44 (W4), którego wypełniskiem jest warstwa 57 (W4),
- muru ściany w części południowo-wschodniej majdanu: wkop rozbiórkowy 46 (W4), którego wypełniskiem są warstwy 47 (W4) i 52 (W4). Podczas rozbiórki tego muru powstały warstwy 51 (W4), 53 (W4) i 58 (W4) z bardzo dużą ilością gruzu ceglanego,
- muru ściany w centralnej części majdanu: wkop rozbiórkowy 18 (W5), którego wypełniskiem są warstwy 145 (W5) i 17 (W5),

Równolegle z rozbiórką murów zasypano drewnianą piwnicę. Jej wypełniskiem jest przemieszana ziemia i glina z licznym gruzem ceglanym i resztkami zbutwiałych konstrukcji drewnianych 35 (W1). Materiał do zasypania piwnicy mógł pochodzić z szerokopłaszczyznowej niwelacji, za pomocą której obniżono powierzchnię majdanu, zarazem ją równając. Jest pozostałością jest wkop 27 (W1) i warstwy 39 (W1), 9 (W1, W5), 147 (W5). Nierozpoznana pozostaje funkcja płytkiego korytka 156 (W1), którego wypełniskiem jest warstwa 155 (W1), a szerokiego na około 1 m i głębokości do 25 cm. Przecina ono po osi wschód–zachód zasypisko piwnicy, a w relacji stratygraficznej zalega poniżej niwelacji 27 (W1) kończącej rozbiórkę dworu. Charakterystyczny, regularny kształt sugeruje, że obiekt ten wykonano intencjonalnie.

Ślady niwelacji widać także w fosie, która została zasypała gliną przemieszaną z piaskiem i gruzem ceglanym 106 (W3). Na jej stropie wytworzyła się jeszcze warstwa namulisk 114 (W3), ale dużo bardziej miększa, niż starsze. Może to sugerować, że nikt już nie dbał o jej stan. Materiał zabytkowy z tej warstwy można datować na około XVIII wiek.

3.5. Faza V – Dzieje współczesne

Podczas badań natrafiono na pojedyncze jednostki stratygraficzne, które można by datować na XVIII lub XIX wiek. Zapewne zostały one usunięte w XX wieku, kiedy to przystosowywano ten obszar do celów rekreacyjnych.

Na majdanie warstwami, które można datować na XIX–XX wiek są 5 (W1, W4, W5), 6 (W1), 36 (W1) i 54 (W4). Na szczycie wału I do tego horyzontu należą warstwy 102 (W2), 110 (W2) i 120 (W2), a w fosie I jest to warstwa 105 (W3).

Na wiek XX można datować szerokopłaszczyznową niwelację 2 (W1, W4, W5). Ze sceną, która funkcjonowała w zachodniej części majdanu należy wiązać drewniany palik 152 (W5) średnicy około 15 cm i skupisko kamieni i cegieł 10 (W1). Częścią infrastruktury jest kabel energetyczny ułożony we wkopie 4 (W1, W5), którego wypełniskiem jest warstwa 3 (W1, W5). Resztką hałdy po wkopie jest warstwa 149 (W5). Na wiek XX można także datować palenisko 146 (W5), w którym natrafiono na współczesne kapsle do butelek oraz dwa wkopy śmietnikowe 14 (W5) i 16 (W5), których wypełniskami są odpowiednio warstwy 13 (W5) i 15 (W5).

Na 1996 rok można datować wkop 34 (W1), którego wypełniskiem jest warstwa 33 (W1). Jest wykop archeologiczny z badań prowadzonych przez UMK w Toruniu⁷.

Obecny poziom użytkowy wyznaczają warstwy 1 (W5), 101 (W2) i 104 (W3).

4. Podsumowanie

Najstarszy horyzont osadniczy w rejonie grodziska w Suszu można datować na XII–XIII wiek. Wtedy to plateau obecnego grodziska zajmowała osada. Na fakt, że zamieszkiwała ją ludność pruska wskazuje nazwa samej miejscowości – Susz – która pochodzi od pruskiego imienia *Suse*⁸. Relikty osady zachowały się w postaci dwóch dołów zasobowych i jedenastu dołów posłupowych tworzących lekkie konstrukcje wiat, bądź koziołków do suszenia skór lub mięsa. Nie udało się natomiast potwierdzić, że w okresie tym znajdował się tu gród. Nie zarejestrowano żadnych ewidentnych śladów umocnień datowanych na ten czas.

Może to sugerować dlaczego zakonowi krzyżackiemu tak szybko udało się podbić te obszary. Od momentu przekazania im jako lenna kasztelanii chełmińskiej przez Konrada Mazowieckiego w 1228 roku, do całkowitego podbicia Pomezanii w 1236 roku minęło bowiem 8 lat⁹. Nikłymi śladami wskazującymi na zdobycie Susza są niewielkie ślady spalenizny na stropie warstw związanych z osadnictwem pruskim. Nowi władarze zdecydowali się na wzniesienie w Suszu grodu mającego ugruntować ich zwierzchnictwo na tym obszarze.

⁷ J. Bojarski, op. cit., s. 1–3.

⁸ S. Szczepański, *Czy nazwa Susz jest staropruska?*, „Skarbiec Suski”, Nr 3, s. 21–26; tenże, *Grodzisko w suskim...*, s. 6.

⁹ M. J. Hoffmann, *Susz i okolice w starożytności i wczesnym średniowieczu*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn 2006, s. 28, 29.

Miał on formę kwadratowego w planie stożka o boku przy wierzchołku około 30 m, którego krawędzie były nieco wyniesione w postaci wałów. W fazie tej posiadał on jeszcze drewnianą palisadę i być może wieżę w części południowo-wschodniej. Wejście znajdowało się na północnej ścianie, w miejscu dzisiejszego mostu. Majdan otoczony był dwoma fosami. Pierwsza otaczała go od południa, zachodu i północy. Od strony wschodniej naturalną ochronę stanowiło jezioro. Druga fosa widoczna jest obecnie tylko w części południowej. Fosa rozdzielona była wałem I, który powielał kształt fosy I. Nieco mniejszy wał II widoczny jest także na południe od fosy II. Głębokość fos była znaczna – różnica wysokości pomiędzy dnem fosy I, a wałem grodu wynosi 6,5 m. Dno fosy II było zapewne na podobnym poziomie, lecz obecnie zostało zmodyfikowane, w trakcie układania kanału burzowego. Współczesny poziom lustra wody w jeziorze wynosi około 100,1 m n.p.m. Pierwotnie jednak musiał być wyższy i nie można wykluczyć, że fosa była mokra. Niestety w trakcie badań nie udało się tego przypuszczenia potwierdzić, gdyż w badanym odcinku fosy najstarsze sedymenty zostały wybrane prawdopodobnie w trakcie jej czyszczenia i pogłębiania na przełomie XVII i XVIII wieku.

Na nowo zdobytych obszarach już w 1243 roku Stolica Apostolska ustanowiła cztery diecezje pruskie: chełmińską, warmińską, sambijską i pomezzańską. W skład tej ostatniej weszły tereny całej Pomezanii i części Pogezanii. Gdy w 1285 roku biskup pomezkański ustanowił kapitułę w Kwidzynie Susz wszedł w skład jego uposażenia¹⁰. Rozwój sieci administracyjnej wiązał się także z rozwojem kolonizacji tego obszaru. Rozpoczął się on intensyfikować po stłumieniu powstania pruskiego w 1283 roku. W 1305 roku zostaje lokowana Iława¹¹. Dla Susza zachował się jedynie dokument odnawiający przywileje lokacyjne, a opatrzony problematyczną datą 1315¹². Uważa się jednak, że lokacja została przeprowadzona równoległe z iławską, a więc w okolicach 1305 roku¹³.

Równoległe z pracami budowlanymi przy wznoszeniu umocnień miasta przeprowadzono także modernizację drewnianego grodu. Zyskał on kamienno-ceglane mury,

¹⁰ S. Achremczyk, *Susz – polityczne dzieje miasta*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn 2006, s. 34, 35.

¹¹ Z. Nowak, *Rozwój przestrzenny miasta Susza*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, Nr 1(79), 1963, s. 61, 62.

¹² próbę rozwikłania zapisu daty na wspomnianym dokumencie próbuje przeprowadzić Jerzy Sikorski. Według niego jest to data 20 grudnia 1314 roku; J. Sikorski, *Lokacja i rozwój przestrzenny miasta*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn 2006, s. 50.

¹³ lokację miasta na 1305 rok datuje Zenon Nowak, natomiast Jerzy Sikorski przesuwają ją wręcz na 1303 rok; Z. Nowak, op. cit., s. 62; J. Sikorski, op. cit., s. 52.

a w ich obrębie wzniesiono budynki. W trakcie badań udało się uchwycić znacznych rozmiarów drewnianą piwniczkę jednego z nich. Ulokowany był on w części północno-zachodniej majdanu, tuż obok głównego wejścia. Biorąc pod uwagę, że piwnica miała drewniane ściany i podłogę należy założyć, że cały budynek miał podobną, lekką konstrukcję. W fosie I i na stokach majdanu w okolicy tego budynku natrafiono na dużą ilość ceramiki, którą można datować na XIII–XV wiek¹⁴. Budynki o solidniejszej konstrukcji znajdowały się w części południowo-wschodniej, na co wskazują odkryte relikty wkopów fundamentowych. Niestety niewielki obszar wykopów badawczych nie pozwolił na precyzyjne określenie wielkości i kształtu tych zabudowań. Należy tylko nadmienić, że we wkopach rozbiórkowych tych murów natrafiono na dużą ilość gruzu ceglanego i potłuczonych, ceramicznych dachówek.

Od początków XIV wieku funkcja grodu w tym miejscu i w dotychczasowej formie była zbędna, gdyż miasto właśnie zyskiwało mury wraz z osiemnastoma wieżami. Zapewne więc miał on pełnić inną rolę. Wiązać ją zatem można ze wzmiankami w dokumentach datowanych na XIV i XV wiek, wymieniającymi rezydencję suską, nazywaną „zamkiem”, lub „dworem”, która była siedzibą urzędników kapitulnych¹⁵. Taka wersja jest podtrzymywana przez większość badaczy historii Susza. Rozbieżności pojawiają się w początkach XV wieku, po zniszczeniu Susza przez wojska polskie w 1414 roku. Pierwsza hipoteza mówi o odbudowie dworu w jego dotychczasowym miejscu, tj. w miejscu grodziska. Druga, że został on odbudowany już przy murach miejskich, w którym to miejscu jest poświadczony od początku XIX wieku¹⁶. Analizując materiał zabytkowy pozyskany z badań na grodzisku suskim należy przychylić się do tej pierwszej tezy. Przemawia za tym chociażby moneta datowana na schyłek XVII wieku, pozyskana z wkopu rozbiórkowego murów dworu, ale także duża ilość materiału ceramicznego i kafli z warstw niwelacyjnych równających plac, na którym znajdował się dwór po zakończeniu jego rozbiórki.

Użytkowanie dworu w miejscu starszego grodziska zakończyło się zapewne na przełomie XVII i XVIII wieku, a przyczyny nie są możliwe do stwierdzenia na obecnym etapie badań. Na ten okres można datować wspomniane już wkopy rozbiórkowe murów oraz warstwę niwelacyjną równającą plateau majdanu. Zastanawiający jest fakt, że z taką

¹⁴ J. Bojarski, op. cit., s. 3.

¹⁵ S. Szczepański, *Grodzisko w suskim Parku ...*, s. 6–8.

¹⁶ tamże, s. 7, 8; J. Sikorski, op. cit., s. 52; Z. Nowak, op. cit., s. 71, 72; z dostępnych źródeł pewną lokalizację dworu prezentuje jedynie plan Susza wykonany w 1810 roku przez Gebauera.

pieczołowitością rozbierano mury. Zapewne pozyskany surowiec chciano wykorzystać wtórnie podczas innych prac budowlanych.

Od XVIII wieku nie notuje się wyraźnych śladów użytkowania obszaru byłego grodziska. Większość poziomów użytkowych, które można by datować na XVIII i XIX wiek zostało zniszczonych w trakcie niwelacji przeprowadzonej zapewne w pierwszej połowie XX wieku. Na ten okres prawdopodobnie można datować wykorzystanie majdanu w formie miejsca spotkań towarzyskich i tanecznych. Na podstawie wywiadów z mieszkańcami Susza można odtworzyć lokalizację drewnianej sceny w jego zachodniej części. Dookoła grodu, po linii jego wału ustawione były latarnie. Obecnie grodzisko znajduje się w granicach parku miejskiego i służy celom rekreacyjnym.

5. Zabytki

Najliczniej występującymi zabytkami były skorupy ceramiczne. Niestety duża ilość płytko zalegających jednostek stratygraficznych została zakłócona przez niwelacje i nowożytnie wkopy, co skutkuje brakiem jednorodności w pozyskanym z nich materiale. Fortunnie ceramika tworzy zwarte konteksty dla starszych horyzontów, a więc dla średniowiecza i potencjalnego wczesnego średniowiecza. Dzięki temu możliwe będzie przeprowadzenie analizy i względnie precyzyjne jej wydatowanie. Warte odnotowania jest także odnajdywanie dużej ilości ceramiki datowanej na około XIV–XV wiek na powierzchni, w zachodniej i północnej części fosy, na stoku od strony grodziska. Pozostałe odcinki fosy są pod tym względem jałowe.

Drugą najliczniejszą kategorią były kości. Analiza wykazała, że w większości należały one do gatunków udomowionych (ponad 90 %), głównie kozy/owcy, bydła i świń. Wśród zwierząt dzikich najliczniejszą grupę tworzą kości zająca. Duża część szczątków kostnych nosi ślady przygotowania do konsumpcji, lub konsumpcji¹⁷.

Z grupy metali zostały już wspomniane groty bełtów kuszy (w liczbie trzy) i moneta datowana na przełom XVII i XVIII wieku. Odnaleziono jeszcze dwie inne monety, lecz pochodzące z pierwszej połowy XX wieku. Ciekawym odkryciem może być podkowa do chodzenia po lodzie pozyskana z zasypiska piwniczki, a więc związaną z ostatnim etapem funkcjonowania dworu. Należy także wymienić dwa noże (jeden z trzpieniem w formie kolca,

¹⁷ J. Piątkowska-Małecka, „Ekspertyza archeozoologiczna szczątków kostnych pozyskanych podczas prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 2012 i 2013 r. na grodziskach położonych w północno-wschodniej Polsce”, kopia w archiwum IA UKSW w Warszawie, Warszawa 2013, s. 6, 7.

a drugi z trzpieniem w formie listwy z jeszcze zachowanym nitem) oraz fragment ostrza piły. Najliczniejszą grupę tworzą jednak gwoździe, reprezentujące kilka typów i rozmiarów.

Do zabytków występujących w niewielkich ilościach należy zaliczyć szkło i kafle.

Bardzo ciekawą grupę tworzy ceramika budowlana, a dokładnie dachówki, których wyróżniono co najmniej pięć rodzajów. Zabytki te wymagają dalszej analizy.

6. Wnioski konserwatorskie

Grodzisko w Suszu znajduje się w centrum miasta, na terenie parku miejskiego. Z tego też względu jest do niego łatwy dostęp, a na jego obszarze odbywają się imprezy okolicznościowe. Taka forma wykorzystania stanowiska nie zagraża bezpośrednio jego nawarstwieniom – warstwy kulturowe znajdują się co najmniej 30 cm poniżej obecnego poziomu użytkowego. Wyjątkiem są stoki wałów i majdanu (zwłaszcza w części północno-zachodniej fosy I), gdzie w wyniku rozmywania ich przez wodę opadową dochodzi do wyeksponowania warstw kulturowych. Na obszarze tym odnaleziono liczny materiał ceramiczny, który można datować na XII–XV wiek i łączyć z funkcjonowaniem dworu. Warto zainteresować tę kwestią urząd miasta, bądź lokalne stowarzyszenie miłośników historii miasta. Materiał ceramiczny mógłby być zbierany, zwłaszcza po większych opadach i raz na jakiś czas dostarczany do właściwej jednostki, która by go zabezpieczyła.

W przypadku inwestycji budowlanych na obszarze grodziska, bądź jego okolicy sugerowane jest wykonanie badań wyprzedzających, a nie nadzoru. Podyktowane jest to faktem, że stanowisko dla swoich najstarszych faz jest dobrze zachowane i może dostarczyć wielu informacji odnośnie początków miasta. Szczególnie ciekawie przedstawia się kwestia osady z okresu pruskiego. Mogła ona zajmować większy teren i nie można wykluczyć, że jej relikty znajdują się także na obszarze parku, na północ od grodziska. Dla poznania historii grodziska i późniejszego dworu wskazane byłoby rozpoznanie dalszego przebiegu odkrytych dołów rozbiórkowych. Dzięki temu możliwe byłoby wyrysowanie rozkładu budynków w jego obrębie, a informacja ta mogła by posłużyć przy badaniu innych tego typu założeń.

Bibliografia

Achremczyk Stanisław

2006 *Susz – polityczne dzieje miasta*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn

Chudziak Wojciech, Bojarski Jacek

1996 „Sprawozdanie z badań na stanowisku 1 w Suszu, gm. loco w 1996 r.”, Instytut Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu, kopia w archiwum IA UKSW w Warszawie, Toruń

Hoffmann Mirosław J.

2006 *Susz i okolice w starożytności i wczesnym średniowieczu*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn

Nowak Zenon

1963 *Rozwój przestrzenny miasta Susza*, „Komunikaty Mazursko–Warmińskie”, Nr 1 (79)

Nitychoruk Jerzy, Welc Fabian

2013 *Sytuacja geomorfologiczno–geologiczna stanowiska archeologicznego Susz w okolicach Jeziora Jeziorak*, kopia w archiwum IA UKSW w Warszawie, Warszawa

Piątkowska–Małecka Joanna

2013 *Ekspertyza archeozoologiczna szczątków kostnych pozyskanych podczas prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 2012 i 2013 r. na grodziskach położonych w północno–wschodniej Polsce*, kopia w archiwum IA UKSW w Warszawie, Warszawa

Sikorski Jerzy

2006 *Lokacja i rozwój przestrzenny miasta*, [w:] *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, red. J. Cygański, Olsztyn

Szczepański Seweryn

2009 *Hans Schleif (1902–1945) i jego badania nad germańską przeszłością Prus Wschodnich*, „Szkice Humanistyczne”, T. IX, Nr 1 (Vol. 18)

2010 *Czy nazwa Susz jest staropruska?*, „Skarbiec Suski”, Nr 3

2012 *Grodzisko w suskim Parku Miejskim Unser Schloss Rosenberg?*, „Skarbiec Suski”, Nr 6